

УДК 94:355.318.2 (100+4+430) "1939/1945"

“АКЦІЯ ВЛАСОВА” У ПОЛІТИЦІ ТРЕТЬОГО РАЙХУ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Андрій БОЛЯНОВСЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів 79000
Кафедра нової і новітньої історії*

Головна мета статті – розкрити роль так званої акції Власова як засобу політики Третього Райху проти СРСР, показати неоднакове бачення функціонального призначення Збройних сил Комітету визволення народів Росії різними відомствами нацистської Німеччини. Автор аналізує плани використання “російської карти” як останню спробу Третього Райху взяти реванш у війні проти Радянського Союзу.

Ключові слова: Третій Райх, німецько-радянська війна, Комітет визволення народів Росії, “акція Власова”.

Контроверсійна тема історії спроб творення російської армії на боці нацистської Німеччини у повоєнні роки привертала увагу журналістів, цивільних та військових істориків. При вивченні окресленої проблеми особливим об’єктом зацікавлення західних науковців були останні півроку німецько-радянської війни, коли ця армія трактувалась її творцями як Збройні сили Комітету визволення народів Росії – ЗС КОНР (Вооружённые силы Комитета освобождения народов России – ВС КОНР)¹. Після розпаду СРСР у Російській Федерації відбувся перегляд окремими авторами негативних оцінок діяльності їх командувача, колишнього генерала Червоної армії (ЧА) Андрія Власова, які робили радянські історики² і які характерні для ряду сучасних російських авторів³. Після 1991 р. деякі російські вчені почали дійсно наукову розробку теми, причому на їх концептуальні засади вплинула західна історіографія, що дала поштовх появі нових оцінок проблеми⁴.

¹ Thorwald J. Illusion: Soviet Soldiers in Hitler's Armies. New-York, 1974; Andreyev C. Vlasov and the Russian Liberation Movement. Soviet reality and emigré theories. Cambridge, 1989; Хофман Й. История Власовской армии. Париж, 1990; Schröder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942–1945. “Russland kann nur von Russen besiegt werden”: Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die “Russische Befreiungsarmee”. Paderborn–München–Wien–Zürich, 2001.

² Титов Ф. Клятвопреступники // Неотвратимое возмездие. Коллектив авторов. Москва, 1974. С.214-234; Колесник А. Грехопадение. Генерал Власов и его окружение. Харьков, 1991; Катусев А.Ф., Ополоков В.Г. Движение, которого не было. История Власовского предательства // Военно-исторический журнал (Москва). 1991. № 4. С.23–29; № 7. С.12–20.

³ Сусинский Б. Генерал Власов: отверженный и проклятый “Вервольф”. Йошкар-Ола, 1996; Квицинский Ю. Генерал Власов: Путь предательства. Москва, 1999; Квицинский Ю. Иуды. Москва, 2000.

⁴ Бахвалов А. Генерал Власов: предатель или герой? Санкт-Петербург, 1994; Дробязко С., Карацук А. Русская Освободительная Армия. Москва, 1998; Филатов В. Власовщина. РОА: белые пятна. Москва, 2005.

Разом із тим, до цього часу в центрі наукової дискусії залишається питання про роль керівної верхівки гітлерівської Німеччини у спробах творення російської армії на боці Третього Райху. Чи існував так званий російський визвольний рух^{*}, чи кампанія його організації була усього-на-всього широко розрекламованою акцією німецької пропаганди, що мала спонукати росіян воювати на боці Вермахту? Нез'ясованою залишається проблема міри самостійності у діях власовців, що була часто перебільшена у споминах тих із них, хто по війні опинився в країнах Заходу, та у працях деяких еміграційних істориків. Чи однаково сприймали ініціативи Власова різні відомства Третього Райху, а якщо ні, то що було основним критерієм їх ставлення до політичних зусиль цього лідера російських антикомуністів? Наскільки при цьому збігалися цілі німецьких установ і згаданого колишнього радянського генерала? Метою даної статті є спроба дати відповідь на усі ці питання.

Після втрати Вермахтом більшості окупованих територій СРСР у середині 1944 р. нацистська Німеччина використовувала усі політичні та військові засоби для подальшого ведення війни. Серед іншого німецькі владні структури вирішили практично задіяти у політичній грі “російську карту”, яку вони доти використовували переважно у психологічній війні проти СРСР при організації російських формувань Вермахту. Більшість з них у 1943–восени 1944 рр. іменувалась як Російська Визвольна Армія (Русская Освободительная Армия – РОА), хоча насправді такої армії у дійсному значенні цього слова ніколи не існувало. У 1943–улітку 1944 рр. ідея російського антибільшовицького руху під керівництвом А.Власова була тільки психологічною грою відділу пропаганди Вермахту – АВП (Abteilung Wehrmachtpropaganda – AWP) Верховного командування Збройних сил Німеччини – ОКВ (Oberkommando der Wehrmacht – ОКВ).

Проте ставлення до “акції Власова” різних відомств Третього Райху часто було різним, і вони не завжди координували щодо неї свої позиції та діяльність. Навіть навесні 1944 р. райхсфюрер СС і міністр внутрішніх справ Райху Генріх Гімmlер на зібранні генералів у різкій формі виступив проти комплектування з росіян великих з'єднань: він заявив, що “жодному люмпенові на зразок Власова”, який є зрадником Батьківщини, не можна довірити навіть батальйона, не кажучи вже про більші формування й чисельно великі з'єднання⁵.

З іншого боку, навесні 1944 р., коли будь-які плани щодо Росії належали до сфери теоретизування, були практично нездійсненними, але могли щонайбільше мобілізувати антибільшовицькі сили росіян у Райху, німецькі військові інстанції вирі-

© Боляновський А., 2005

* Термін “Російський Визвольний Рух” (усі три слова з великої літери) використовувався у німецькій пропаганді серед росіян упродовж 1943 р.–весни 1945 р., його жваво популяризували у воєнні та повоснні роки прибічники Власова й згодом перейняли деякі західні дослідники (Див.: Шатов М.В. Библиография Освободительного Движения Народов России в годы Второй мировой войны (1941–1945). Нью-Йорк, 1961; Кутаев М. Русское Освободительное движение /Материалы к истории ОДНР (1941–1945). Канада, 1970; Материалы по истории Русского Освободительного Движения: 1941–1945 гг. (статьи, документы, воспоминания). Вып. 1. Архив РОА. Москва, 1997). Проте його правомірність заперечували як радянські, так і деякі німецькі автори – на їхню думку, доцільніше використовувати нейтральніший термін “акція Власова”, хоча й він не є бездоганним, оскільки його використовували у діловому листуванні між собою різні владні відомства Третього Райху (Schröder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942–1945. “Russland kann nur von Russen besiegt werden”. Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die “Russische Befreiungsarmee”. S.116).

⁵ Köstring E. Erfahrungen mit den Freiwilligen aus dem russischen Raum im Kampf gegen den Bolschewismus 1941/45 // Institut für Zeitgeschichte in München (IfZ). Jürgen Thorwald Sammlung (JTS). ZS 410/II. S.37–38.

шили надати у пропаганді “нового звучання” ідеї російського великодержавного націоналізму⁶. Таким чином було зроблено випад проти концепції райхслайтера Альфреда Розенберга (котрий очолював райхсміністерство окупованих східних територій, відоме також як райхсміністерство Сходу – РМО (Reichsministerium Ost – RMO)) про необхідність використання роз’єднаних національних груп з народів, території яких на той час перебували під контролем СРСР. Мотивуючи свою позицію, відомство райхсфюрера СС Гімлера, натомість, вважало, що “партикулярні” націоналізми не були життєздатними й дії “сепаратистів” могли тільки послабити російські антикомуністичні націоналістичні сили. У записці керівництва Головного управління СС – ССГА (SS-Hauptamt – SSHA), що відповідало за творення іноземних дивізій військ СС, ще 12 травня 1944 р. була піддана критиці пропонування щодо вихідців із СРСР “політика роз’єднання [Zersplitterungspolitik], що йде на користь відгородженим короллям окремих народних груп, але надзвичайно шкодить спільній справі”⁷.

Остаточним аргументом у дискусії щодо можливих шляхів використання “російської карти” було відкриття Другого фронту західними союзними країнами антигітлерівської коаліції і наступ радянських військ на Східному фронті. На той час у Райху активізувалися настрої тієї частини німецьких політичних та військових діячів, котрі обстоювали концепцію канцлера кайзерівської Німеччини Отто фон Бісмарка про необхідність добросусідських стосунків із Росією. На середину 1944 р. ця ідея зазнала певної еволюції. Так само, як восени 1939 р. урядові кола Німеччини допускали у своїх політичних розрахунках можливість збереження територіально зменшеної “залишкової Польської держави”, від літа 1944 р. німецькі військово-політичні кола вивчали проекти імовірного збереження антикомуністичної “залишкової Російської держави”. На їхню думку, у випадку перемоги Третього Райху вона могла бути дозволена в своїх звужених етнографічних кордонах як його сателіт на кшталт Франції, яку очолював маршал Філіп Петен. Підтримка цієї ідеї мала принципове значення для політики Третього Райху, оскільки введення у дію “російської карти”, яку пов’язували з А. Власовим і його рухом, мало продемонструвати відмову Німеччини від укладення миру з СРСР. З цією метою для опрацювання конкретних рішень у російських питань 21 липня 1944 р. при управлінській групі “Д” ССГА створено Російське Керівне Бюро (Russischen Leitstelle), яке очолив зв’язковий офіцер Гімлера з Власовим оберфюрер СС Ергард Крегер (Kroeger). Охорону Власова та представників його штабу і здійснення її з урахуванням інтересів безпеки нацистської Німеччини мала забезпечити “Спецкоманда “Схід” – ЗКО (Sonderkommando Ost – SKO) Головного управління безпеки Райху – РСГА (Reichssicherheitshauptamt – RSHA), яку очолював Фрідріх Бухардт⁸. Е. Крегер та Ф. Бухардт як прибічники “великоросійської концепції” обстоювали думку про доцільність об’єднання представників усіх національностей з радянського простору під командуванням Власова у єдиній визвольній армії. Згадані відомст-

⁶ Oberstabseinsatzführer Will/ERR an StabsEinsFhr.Anton/HArb-Gem.Belgrad v.28.2.1944: Vorläufige Sprachregelung für Arbeiten über d.neuen russischen Nationalismus (Wlassow-Aktion) // IfZ. MA-258; The National Archives of the United States in Washington (NAUS). T-454 – Records of the Reich Ministry for the occupied Eastern Territories, 1941–1945 (Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete). Roll 99. Frames 000691–000693.

⁷ Vermerk des SS-Hauptamtes vom 12.5.1944 // Bundesarchiv in Berlin-Lichterfelde (BA). NS 31 (SS-Hauptamt)/42.

⁸ Volkmann H.-E. Das Vlasov-Unternehmen zwischen Ideologie und Pragmatismus // Militärgeschichtliche Mitteilungen (MGM). H.2. Freiburg, 1972. S.130.

ва заручилися підтримкою у своїй діяльності шефа РСГА Ернста Кальтенбруннера та керівників його управлінь: 3-го – Отто Олендорфа і 6-го – Вальтера Шелленберга⁹.

У поглядах Гітлера на “акцію Власова” відбулася певна еволюція: спочатку він був категорично проти намірів різних німецьких інстанцій використовувати будь-який російський рух у воєнно-політичних цілях, але, врешті, усе-ж погодився на її пропагандистське застосування¹⁰. Деякий час після замаху на нього й надходження звісток про дезертирство вояків з німецьких військ він протягом певного часу був схильний відмовити Гімmlеру в санкції на подальше скеровування російського руху Власова. Більше того, 9 серпня 1944 р. фюрер навіть імпульсивно висловився про необхідність звільнити усіх росіян з військової служби й скерувати їх на примусові роботи до Райху¹¹. Проте цей намір не реалізовано, й антиросійські упередження не набули конкретного виразу: потреба в нових поповненнях людських резервів для діючої армії взяла верх над недовірою нацистів. Попри це, у вищих керівних колах Райху надалі існували сумніви і застереження щодо ініціатив колишнього радянського генерала – з боку як фюрера, так і райхсфюрера СС, які навіть після санкціонування “акції Власова” вважали, що це – “авантюрна справа [abenteuerliche Sache]”¹².

Гімmlерівська концепція суперечила сподіванням російських антикомуністів на відновлення “Великої Росії”. У намірах Гімmlера періоду останнього півріччя німецько-радянської війни майбутня Росія поставала сильно “урізаною” в своїх західних

кордонах. На його думку, вона мала втратити значну частину європейських територій й бути зведеною до ролі одного з сателітів Третього Райху. В одній із промов у серпні 1944 р. Гімmlер заявив, що метою націонал-соціалістичної Німеччини буде “пересунути національні кордони на 500 кілометрів на Схід”¹³. На карті майбутнього післявоєнного устрою Європи, складеній приблизно у той час спеціальним відділом СС, Росія фігурувала не як “підкорена країна”, а як складова частина багатонаціональної “Нової Європи”. Гімmlер погоджувався з думкою Крегера, висловленою у звіті про стан “акції Власова” 8 січня 1945 р., що ближні прикордонні райони Московської області повинні стати західним кордоном майбутньої “Нової Росії”, основою якої будуть східні сибірські райони. Це мало б відвернути увагу Росії від Заходу й скерувати її експансіоністську політику у район Персії¹⁴. Гімmlер відводив російському генералові роль васала, схильний був вбачати у ньому слухняного диктатора, який у Росії “займе такий самий пост, як сьогодні Сталін”¹⁵. Ідея збереження патерналізму Третього Райху щодо Росії збігалася з намірами Гітлера і Розенберга відтіснити Росію чимдалі на

⁹ Arlt F.R. Die Rolle von Kaltenbrunner, Schellenberg, Ohlendorf gegen Wlassow // IfZ. JTS. ZS 399/L. S.13–14.

¹⁰ Fisher G. Vlasov and Hitler // The Journal of Modern History. No.23, part 1. March 1951. P.58–71.

¹¹ Not.Stellv.Chef/WFSt (Warlimont) zur Mittagslage am 9.8.1944: AO d.Führers, alle russ.Hiwis aus d.im Osten eingesetzten Truppen zu entfernen und dem Arbeitseinsatz zuzuführen; gKdos.FS (As) Führerbefehl mit AO Chef OKW v.10.08.1944: Wiederherstellung d.Disziplin und Neuaufstellung d.Einheiten d.Ostwehrmacht. Entfernung von Hiwis, Zivilpers. und dergl. und deren Abgabe zum Arbeitseinsatz // IfZ. MA-185; NAUS. T-77 – Records of the German Armed Forces High Command (Oberkommando der Wehrmacht). Roll 869. Frames 006020-006021, 006011-006013, 006018-006019.

¹² Vermerk. Brautigam für Rosenberg, November 1944: Vorbehalte Hitlers und Himmlers zur Wlassow-Aktion // IfZ. MA-540; NAUS. T-454. Roll 38. Frames 31-32.

¹³ Hoffmann J. Die Tragödie der “Russischen Befreiungsarmee” 1944/45: Wlassow gegen Stalin. München, 2003. S.348.

¹⁴ Vermerk über die Versprechung beim Reichsführer-SS am 8.1.1945. gez.Kroeger, SS-Oberführer // BA. NS 31/33.

¹⁵ Schroeder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942–1945. “Russland kann nur von Russen besiegt werden”: Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die “Russische Befreiungsarmee”. S.208.

Схід, щоб вона перестала створювати проблеми східному експансіонізму Райху. У відомстві Розенберга стверджували, що територіально “Москва ніколи не зможе бути центром Європи” й “само собою зрозуміло”, що “німецький народ зможе бути користувачем російських багатств”¹⁶.

Спроба наповнення реальним практичним змістом німецької пропагандистської “акції Власова” була здійснена щойно на зламі 1944–1945 рр., при цьому і російські, і німецькі автори трактували її призначення на власний розсуд. В останні півроку німецько-радянської війни генералові А. Власову було надано певну, так би мовити, “свободу дій” у дусі нацистської практики. Паралелі між політикою Гітлера і Власова простежуються самі по собі: попри задекларовану повагу до усіх націй та визнання за ними права на державне існування, впровадження на практиці ідеології великодержавного націоналізму з частими проявами шовінізму й намагання асимілювати ті народності, які перебували у межах великих держав, на їх думку, повинні були як малі народи бути зведені у політично-правному відношенні до ролі національних меншин. З одного боку, Власов запропонував ідею федералізму, тобто, фактичного диктату майбутньої “власівської Росії” у “федеральному організмі” – “Новій Росії” у межах СРСР, територіально в основному збереженому в своїх кордонах 1939 р. із незначними територіальними втратами, хоча й в іншій формі та під іншою назвою і замість “великобільшовицької” – з великоросійською ідеологією. З другого боку, Власов намагався балансувати між націонал-соціалістичною ідеологією і прагматичними намірами досягнення своєї політичної мети¹⁷.

Власов як колишній більшовик із багатолітнім стажем фактично взяв на озброєння концепцію національної політики Володимира Леніна, що у геополітичному вимірі зводилася до звуження державницьких аспірацій неросійських народів колишньої Російської імперії рамками федерації під гегемонією Москви. Як і Ленін, Власов вирішив використати підтримку Німеччини для того, щоб “перетворити імперіалістичну війну у війну громадянську” й демагогічно проголосив визнання за кожним народом “права на незалежність до відокремлення включно”, але практично не збирався визнавати національну і державну незалежність тих народів, території яких він вважав складовою частиною “єдиної і неподільної Росії”. З одного боку, його ініціативи були продовженням громадянської війни 1917 р., ситуації були дуже подібними: як свого часу Ленін наприкінці Першої світової війни, так само і Власов наприкінці Другої світової війни, хоча й за зовсім інших обставин, однаковою мірою вирішили скористатися грошовою допомогою Німеччини для реалізації своїх цілей у Росії,

обіцяючи, натомість, укладення “почесного миру” з країною, що надавала цю фінансову підтримку. Зрозуміло, що при цьому колишній радянський генерал, повністю залежний від Третього Райху, прагнув повалення сталінського режиму. У соціальній політиці лідер російських антисталінців обстоював фактично соціалістичну програму державного регулювання економіки, доповнену антикапіталістичною риторикою. За змістом мав виникнути своєрідний “нео-СРСР” під протекторатом Третього Райху¹⁸.

16 вересня 1944 р. зустрілися Г. Гімлер, Г. Бергер, Е. Крегер, керівник полку пропаганди військ СС Гюнтер д'Алькун, співробітник 3-го управління Ганс Еліх

¹⁶ Mitteilungen des Führungsstabes Politik vom 3.10.1944 // IfZ. MA 246; NAUS. T-454. Roll17. Frames 000664-000666.

¹⁷ Volkman H.-E. Das Vlasov-Unternehmen zwischen Ideologie und Pragmatismus. S.117–155.

¹⁸ Arlt F.R. Nichtdeutsche Verbände im Verband der Deutschen Wehrmacht und des Wehrmachtgefolges // IfZ. JTS. ZS 399/II. S.19.

(свого часу причетний до опрацювання сумнозвісного “Генерального плану “Схід”, що передбачав переселення більшості слов’янського населення з окупованих Вермахтом східних територій), А. Власов та представник його штабу Матвій Сахаров. У ході обговорення не згадувалося про Гітлера чи його позицію, але очевидно, що без згоди нацистського фюрера така зустріч відбутися не могла. На ній йшлося не про конкретні військові питання, а про політичні принципи співпраці інстанцій СС і Власова. Останній оголосив про свій намір звільнити Росію від “більшовицького терору” і засудив застосування теорії про “унтерменшів” (Untermensch, у перекладі буквально “недолюдок”) щодо мешканців Сходу^{*19}. Гімmlер відповів, що жодним чином не хотів образити чи принизити східні народи. З приводу расової теорії він пояснив, що “у кожному, також у німецькому, народі, є недолюдки”, але у Райху вони сидять у концтаборах, а в СРСР перебувають на керівних посадах. При цьому пообіцяв Власову дати гестапо доручення вилучити ще не продані примірники брошури “Унтерменш”. Письмовий запис для шефа персонального управління СС обергрупенфюрера СС Максиміліана фон Герффа свідчить, що було прийнято рішення “негайно припинити усю роботу і усю пропаганду проти недолюдків, відповідні брошури буде знищено”²⁰.

Згодом у записці ССГА від 9 грудня 1944 р. підтверджено рішення про вилучення брошури і вказано, що “недолюдність є расовою меншовартістю” й “насправді кожна раса є за своєю суттю благородна і цінна” [Untermenschlichkeit ist rassische Minderwertigkeit... In Wahrheit ist jede Rasse in ihrer Art edel und wertvoll]²¹. Під час розмови з райхсфюрером СС Власов наголосив, що його далекосяжною метою є об’єднання усіх військових добровольчих з’єднань – від окремих дивізій до “допоміжних помічників” Вермахту включно і підпорядкування його командуванню також східних робітників. У відповідь Гімmlер заявив, що створені російські дивізії буде передано під командування Власова для використання на Східному фронті. На завершення багатогодинної розмови Гімmlер призначив Крегера політичним уповноваженим для акції Власова, а на д’Алькюена покладалося психологічне забезпечення її успіху. Щоб “задокументувати зовні, що Німеччина готова спільно з націонал-російськими силами боротися проти більшовизму”, Гімmlер сфотографувався з Власовим²².

Расові аргументи захисту інтересів “чистокровних німців” у розумінні райхсфюрера СС набули прагматичнішого змісту: Гімmlер вирішив використати російських антикомуністів для боротьби проти більшовицької Росії, аби не проливати у бо-

* З одного боку, саме ССГА у 1942–1943 рр. було відповідальним за створення образу “слов’янського недолюдка” стосовно мешканця окупованих й намічених для захоплення східних територій (що на 22 червня 1941 р. перебували у складі СРСР), й власне управлінська група “Ц” цього управління видала сумнозвісну брошуру “Унтерменш”, що виразно натякала на неповноцінність слов’ян. З другого боку, цей памфлет, навіть попри відсутність виразного чіткого антислов’янського спрямування, був заборонений для розповсюдження у роздрібній торгівлі починаючи від 1943 р., тобто, ще до появи у продажу, після чого майже весь його наклад негайно знищено (залишилося тільки кілька архівних екземплярів).

¹⁹ Vermerk SSPHA/I (Franke-Gricksch) für SS-Ogruf.Herff über s.Reise in d.Feld-Kdo-Stelle v.16.-19.9.1944: Verhandlungen zwischen Wlassow und Himmler betr.Truppenaufstellung, Herausstellung e.russisch. Nationalregierung und Aufgabe der “Untermenschen”-Propaganda // IfZ. MA-390; NAUS. T-175. Roll 191. Frames 009822-009823.

²⁰ An SS-Ogruf.v.Herff. Berlin, den 19.September 1944. Vermerk. 2.Angelegenheit Wlassow // IfZ. MA-390; NAUS. T-175. Roll 191. Frame 729822.

²¹ Broschüre 17. Die Rassenfrage ist der Weltgeschichte. Erarbeitung und Herausgabe: Der RF-SS, SSHA. 9.12.1944 // NAUS. T-175. Roll 141. Frames 2672374-2672380.

²² An SS-Ogruf.v.Herff. Berlin, den 19.September 1944. Vermerk. 2.Angelegenheit Wlassow // IfZ. MA-390; NAUS. T-175. Roll 191. Frame 729822.

ротьбі проти неї “цінну німецьку кров”. Ця підтримка була у цьому сенсі продовженням антиросіянізму й русофобії Гімmlера, який фактично взяв на озброєння гасло Власова про те, що “Росію можуть перемогти тільки росіяни”²³. Генерал Добровольчих з’єднань (Freiwilligen-Verbände)* при Верховному командуванні сухопутних сил Німеччини – ОКГ (Oberkommando des Heeres – ОКН) Ернст Кестрінг висловився про мотиви Гімmlера щодо Власова так: “Спадає на думку, що Гімmlерові був потрібен тільки пропагандистський трюк для закордону... Мабуть, Гімmlерові також йшлося про спробу посилити свої “домашні сили”, тобто, СС. Герінг зробив це вже у Люфт-ваффе... Про намір Гімmlера може свідчити його прагнення підпорядкувати службові установи генерала добровольців, які завдяки їх захистові прав добровольців здобули собі серед них велику популярність”²⁴.

На противагу концепції Власова, підтриманої Гімmlером, Розенберг виступив із контрпланом, що був прямим поверненням до його колишньої концепції про розподіл СРСР на національній основі за рахунок посилення неросійських національних сил, створення перманентних коаліцій і блоків й використання одних із них як певної противаги посиленню інших. Розенберг найпоспідовніше виступав проти прагнення Власова підпорядкувати собі усі антибільшовицькі східноєвропейські та центрально-азіатські комітети й у цьому питанні розійшовся спочатку з Вермахтом, згодом – із Гімmlером²⁵. 5 вересня 1944 р. у записці Розенберга констатовано: “Фактом є те, що у німецькі збройні сили включено приблизно 300 000 росіян зі зброєю в руках. Більша частина цих співборців [Mitkämpfer], з огляду на нарукавну пов’язку, окреслена як члени Російської Визвольної Армії (РОА). Опіка військовослужбовцями Російської Визвольної Армії до цього часу покладалася лише на Вермахт. Політичного впливу з боку РМО не досягнуто”²⁶.

Розенберг прагнув забезпечити контроль свого відомства над “акцією Власова” задля обмеження й звуження претензій колишнього радянського генерала на підпорядкування майбутньому російському комітетові представницьких органів інших народів і переведення під його командування, крім російських формувань німецької армії, її національних формувань, укомплектованих із представників тих неросійських народів, території яких на той час були у складі СРСР. Незважаючи на протести Розенберга, Власов сформував склад штабу майбутнього комітету за погодженням тільки з Крегером і Бухардтом. З приводу цього 27 жовтня 1944 р. Розенберг зазначив, що ще півтора року тому виступив проти претензій Власова й розкритикував “тактично нерозумно поставлену акцію Власова [taktisch unklug aufgezogenen Wlassow-Aktion]”²⁷, зробивши акцент на тому, що легіони з представників неросійських народів не хочуть підпорядковуватися Власову²⁷. Така критика ініціатив СС щодо акції Власова, у свою чергу, проявилася у подальшому загостренні міжвідомчого протистоян-

²³ Aufzeichnungen Günter d’Alquens // IfZ. ZS 2/1. S.32.

* Добровольчі з’єднання (від серпня 1942 р. до грудня 1943 р. – Східні війська) – офіційна загальна назва більшості військових формувань, що були укомплектовані з вихідців із СРСР і діяли на боці Вермахту від січня 1944 р. до 8 травня 1945 р.

²⁴ Köstring E. Erfahrungen mit den Freiwilligen aus dem russischen Raum im Kampf gegen den Bolschewismus 1941/45. S.40.

²⁵ Krause T. Wlassow und Rosenberg // IfZ. JTS. ZS/A-3/2. S.30.

²⁶ P 3/208. Berlin, den 5.9.1944. Vermerk. Betr.: Russische Leitstelle. // NAUS. T-454. Roll 94. Frame 000351.

²⁷ Stichwort-Prot. d.Besprechung Mincke-Rosenberg. Berlin, den 27.Oktober 1944 // IfZ. MA-542; NAUS. T-454. Roll 40. Frame 000238.

ня і викликала з боку інстанцій СС пропозиції оголосити про ліквідацію РМО, що поклато б остаточний край будь-якому впливу Розенберга²⁸.

На той час Гімлер, врешті-решт, отримав дозвіл Гітлера на організацію об'єднаного представницького органу і водночас політичного центру різних народів СРСР, під керівництво якого повинні були перейти усі східні частини, на які претендували їх національні представництва. Центр мав отримати назву “Комітет визволення народів Росії” (Комитет освобождения народов России – КОНР). У документах владних інстанцій Райху КОНР отримав назву “Особлива команда “В” Головного управління СС (Sonderkommando W, SS-Hauptamt)²⁹. Цей дуалізм у назвах (одні назви для росіян, інші назви – для німецьких установ) був притаманний “акції Власова” на усіх етапах її ведення. Концепція і сама назва КОНР свідчили про те, що майбутній комітет не буде суто російським – він виконуватиме, на перший погляд, парадоксальну функцію – впроваджуватиме в життя ідею панславізму під егідою установ СС – до того часу найбільших ворогів слов’ян. Так само, як Гітлер прагнув об’єднання так званих германсь-

ких народів навколо Німеччини як “об’єднавчого ядра”, Власов вважав майбутню Росію не “залишковою державою” або об’єднанням (федерацією) суверенних держав, а “ядром”, навколо якого мали групуватися неросійські, насамперед, слов’янські народи СРСР, котрі повинні були перебувати у тісному зв’язку з Росією (українці, білоруси і нащадків козаків, котрих нацисти вважали окремим козацьким народом). Так само, як Гітлер був одержимий ідеєю пангерманізму, Власов взяв на озброєння ідею панславізму, проявом чого було обрання місцем проведення засновних зборів КОНР Праги,

відомої як історична “колиска панславізму”. Гімлер не заперечував проти цього, оскільки вважав, що з численними окремими національними комітетами Третьому Райху буде важче домовитися й складніше їх контролювати. Він розглядав майбутній комітет, насамперед, як об’єднану організацію представництв різних народів і, водночас, як зручний орган керівництва великою кількістю військовополонених радянської армії та робітників зі Сходу, котрі на той час опинилися в Німеччині³⁰.

При творенні КОНР усі відомства Третього Райху по-різному впливали на цю акцію. Вермахтові, що залишився осторонь політичних питань (їх перебрали інстанції СС), залишено тільки суто технічні функції творення і використання формувань, які мали утворити ЗС КОНР, за Е. Кестрінгом збережено дорадчі функції, справи пропаганди акції Власова перейшли від АВП ОКВ до відділу пропаганди СС Г.д’Алькуена, політичні питання перебрала ЗКО ССГА. Після розмови Г.Бергера з Власовим 21 липня 1944 р. Крегер зробив райхсфюрерові СС пропозицію визнати колишнього радянського генерала представником усіх народів СРСР у боротьбі проти більшовизму. Бергер вирішив, що дивізії Власова будуть створюватися та оперативно й тактично використовуватися Вермахтом, а не військами СС, і зберіг за СС функції політичного скеровування акції Власова, а за РСГА – функції контролю за нею в інтересах безпеки Третього Райху. Крегер особисто відредагував кожне речення розробленого власовцями проекту “Празького маніфесту” КОНР, а Бергер особисто схвалив його текст. У записці від 25 листопада 1944 р. співробітник РМО Вільгельм Лабс стверджував: “Головне управління СС підготувало прокламацію, яку Власов викорис-

²⁸ Wlassow-Aktion, Vorschlag im Rahmen der Aktion, das Ostministerium aufzulösen. Oktober 1944 // BA. R 55 (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda)/1295.

²⁹ Колесник А. Грехопадение. Генерал Власов и его окружение. С.69.

³⁰ Комин В.В. Белая эмиграция и Вторая мировая война. Калинин, 1979. С.39.

тав для проголошення при маніфестації”³¹. Створений у Празі 14 листопада КОНР видав маніфест, у якому проголосив своєю метою повалення більшовизму й у рамках відвоювання здобутків лютневої революції 1917 р. забезпечення громадянських свобод, гарантію власності, охорону прав, свободу самовизначення для народів Росії³².

До середини 1944 р. співробітники штабу Власова переважно тільки “озвучували” розроблені в АВП ОКВ проекти. З переходом практичного втілення цих планів до компетенції СС від осені 1944 р. на проведення “акції Власова” вирішальним чином впливали офіцери СС з числа балтійських німців (участь яких у ній певною мірою мала з часом спростити співпрацю колишнього радянського генерала з балтійськими комітетами та з’єднаннями на боці Німеччини). В узурпації контролю за рухом Власова і його скеровуванні ССГА і РСГА вбачали великий шанс для посилення своїх власних політичних позицій. Без санкції Крегера не було жодних призначень, жодного нарахування коштів, жодних зустрічей керівників комітету Власова – іншими словами, не вирішувалися жодні важливі питання КОНР і ЗС КОНР³³. У відповідь на цю монополію СС у російському питанні Розенберг звинуватив есесівських кураторів російських справ у некомпетентності й 11 січня 1945 р. у розмові з Бергером поскаржився, що “юні панове” Крегер і Бургардт повністю ігнорують його бачення проблем Сходу Європи й “обгрунтовані роками уявлення про східні народи”³⁴.

Національні комітети східноєвропейських, кавказьких та східних (мусульманських) народів були для Розенберга, серед іншого, засобом відстоювання своїх втрачених позицій супроти посилення альянсу СС із Міністерством закордонних справ (МЗС) Німеччини, що у багатолітній конкуренції з відомством Розенберга однозначно стало на бік Гімлера. Зв’язковим керівника зовнішньополітичного відомства Йоахіма фон Ріббентропа при Власові став посольський радник Густав Гільгер, який очолив у МЗС референтуру в російських справах, проти чого виступив Розенберг. На посаду її керівника спочатку претендував шеф головного управління політики в РМО Отто Бройтігам, але Крегер виступив проти його кандидатури як відомого прихильника ідеї Розенберга про поділ СРСР й противника об’єднання усіх іноземних формацій із представників східноєвропейських та східних народів під командуванням Власова³⁵. Про посилення впливу МЗС Німеччини на справи російського антибільшовицького руху свідчить такий факт: після того, як 8 листопада А.Розенберг звернувся до шефа райхсканцелярії Г.Ламмерса із запитом про ставлення фюрера до акції Власова й проханням призначити час зустрічі з райхсканцлером для пояснення своєї позиції з цього питання³⁶, 13 листопада Ламмерс написав йому про відмову Гітлера від цієї зустрічі й, натомість, порадив райхслайтеру зустрітися з Ріббентропом для з’ясування деталей акції Власова³⁷. Підтримка зовнішньополітичним відомством Райху акції Власова була проявом визнання КОНР не тільки як військового партнера, а й як екзильного національного уряду Росії. 11 листопада 1944 р. Ріббентроп прийняв

³¹ RMfdbO. Entstehung des Wlassow-Komitees. Berlin, den 25.November 1944. gez.Walter Labs, Oberregierungsrat // IfZ. NO-3125. S.2.

³² RMfdbO/Abt.II 1 [o.D.]: Wlassow-Manifest (Entwurf und Flugblätter, Befreiungsausschuss d.Völker Russlands, General-Lt.A.Wlassow, u.a. // IfZ. MA-542; NAUS. T-454. Roll 40. Frames 000839-000903.

³³ Квицинский Ю.А. Генерал Власов: Путь предательства. С. 268.

³⁴ Schröder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942–1945. “Russland kann nur von Russen besiegt werden”: Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die “Russische Befreiungsarmee”. S.194.

³⁵ Ibid. S.196-197.

³⁶ Fernschreiben Rosenberg an Lammers v.8.11.1944: Angebliche Zustimmung Hitlers zur Wlassow-Aktion. Bitte Rosenbergs um Vorlage s.Vorschläge und Einberufung e.Chefbesprechung um “einseitige Unterrichtung” Hitlers zu vermeiden // IfZ. MA-540; NAUS. T-454. Roll 38. Frame 000786.

³⁷ FS Lammers an Rosenberg, 13.11.1944: Endgültige Entscheidung d.Führers gegenüber RFSS und RAM betr.Wlassow. Kein Empfang Rosenbergs durch Hitler. Beratung Rosenbergs mit Ribbentrop empfohlen // IfZ. MA-253; NAUS.T-454. Roll 80. Frame 000515.

яв Власова, а 18 січня 1945 р. МЗС підписало з ним фінансову угоду про виділення кредиту для утримання комітету та його збройних сил, який президент КОНР зобов’язався виплатити “з російських цінностей і активів” так скоро, “як тільки він буде у стані” після перемоги над СРСР³⁸.

До альянсу СС і МЗС щодо акції Власова приєдналося райхсміністерство пропаганди Йозефа Геббельса. 15 вересня 1944 р. керівник його східного відділу Ергард Тауберт запропонував перетворити для мешканців країн Східної Європи війну проти Німеччини у громадянську війну, основне вістря якої буде спрямоване проти сталінського режиму в СРСР³⁹. 31 жовтня 1944 р. у цьому райхсміністерстві відбулася нарада з обговоренням трактування акції Власова у пропаганді. Геббельс як прихильник “еластичної” східної політики і раніше підтримував ідею використання акції Власова, але, на відміну від Гімmlера, розцінював її реальні військові перспективи як вкрай мізерні⁴⁰. У листопаді 1944 р. д’Альквен запропонував райхсміністерству пропаганди зафіксувати у фільмі “досягнення росіян, які борються у лавах Вермахту, військ СС і поліції”, а за дорученням Головного управління поліції порядку вирішено зняти фільм довжиною 400 м і зафіксувати у ньому дії східних європейців в охоронних батальйонах, зокрема, “виступи росіян і українців при протипожежній і протиповітряній поліції”⁴¹.

Проте й після цього Розенберг не збирався здавати власних позицій, оскільки усе ще мав ілюзії щодо можливості повернення під його владу Балтії, України, Білорусі та Кавказу. 9 січня 1945 р. він зустрівся з райхсміністром пропаганди, у розмові з яким виступив за збереження за своїм відомством верховенства видання політичних інструкцій для пропаганди у справі акції Власова і проти підтримки його великоросійської лінії⁴². Однак у Геббельса було своє бачення принципів й завдання використання акції Власова. 1 березня 1945 р. під час зустрічі з Власовим він, не бажаючи втрачати контроль над акцією, відмовив йому у виділенні великої кількості паперу для штабу КОНР з метою проведення ним власної російської пропаганди. Натомість, Геббельс запропонував колишньому радянському генералові самому вибрати у райхсміністерстві пропаганди “випробуваного давнього націонал-соціаліста” як свою довірену зв’язкову особу, котра мала забезпечити дотримання інтересів цього відомства у комітеті Власова⁴³. Проте політичну рекламу ідей КОНР однаковою мірою забезпечили публікації про Власова в передових офіціозах різних відомств Третього Рай-

ху, зокрема, таких, як “Сигнал” (Signal) АВП ОКВ, “Дойче Альгемайне Цайтунг” (Deutsche Allgemeine Zeitung) МЗС Ріббентропа, “Дас Райх” (Das Reich) райхсміністерства пропаганди Геббельса та інших⁴⁴.

³⁸ Vereinbarung zwischen der Regierung des Großdeutschen Reiches und dem Präsidenten des Komitees zur Befreiung der Völker Russlands // Bundesarchiv-Militärarchiv in Freiburg (BA-MA). MСg 2/580.

³⁹ Memo betr.Zersetzung d.russ.Widerstandskraft, (o.V.), 15.9.1944: Kampfpropaganda landeseigener Kräfte z.Umwandlung des Krieges gegen Deutschland in e.Bürgerkrieg. Rückwirkung auf Stimmung d.Freiwilligen-Verbände und Verhalten d.russ.Kriegsgefangenen // IfZ. MA-795; T-454. Roll 21. Frames 000763-000765.

⁴⁰ Volkmanн H.-E. Das Vlasov-Unternehmen zwischen Ideologie und Pragmatismus. S.133.

⁴¹ Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda. Berlin, den 9.November 1944. An SS-Sturmabführer Gerhard Weise. // BA. R 19 (Hauptamt Ordnungspolizei)/443. S.46; An d.Major Gabriel. Berlin, den 16.November 1944. Betr.: Filmprojekt der SS-Standarte Kurt Eggers. gez.: Rummler // BA. R 19/443. S.39.

⁴² SS-HA. Berlin, den 9.Januar 1945. An d.Reichsminister der Volksaufklärung und Propaganda Dr.Josef Göbbels. Betr.: Einspruch des Reichsministers Reichsleiter Rosenberg bei Reichsminister Goebbels. gez.Berger // IfZ. MA 332; NAUS. T-175. Roll 135. Frame 656903.

⁴³ Schröder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942–1945. “Russland kann nur von Russen besiegt werden”: Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die “Russische Befreiungsarmee”. S.199.

⁴⁴ Prinzipien des Generals Wlassow. Aus Reden und Aufsätzen // Signal. Hrsgb.v.OKW. Berlin, 1944. Heft 16. S.5–6; Russisches Befreiungskomitee unter Leitung von General Wlassow in Prag gegründet // Deutsche

Особисте зацікавлення у підтримці КОНР проявив райхсміністр фінансів граф Лутц Шверін фон Крозігк (Krosigk). Восени 1944 р. він запропонував укласти фінансову угоду Дрезденського банку з Власовим на суму 3 мільйони райхсмарок, яку не вдалося тоді підписати тільки через несхвалення цієї пропозиції керівництвом РСГА. Дрезденський банк та інші фінансові установи створили “Товариство праці “Схід” (Arbeitsgemeinschaft Ost), що мало вивчати можливості економічної експлуатації Сходу. За ідеєю надання кредиту КОНР приховувався задум створення вигідних передумов для подальших інвестицій у “Нову Росію”. Проти цієї угоди виступив Крегер, який побоювався, що таким чином це об’єднання де-факто забезпечить собі великий вплив на вирішення питань східної політики Райху⁴⁵.

Зі свого боку, Гімmlер, який очолював Міністерство внутрішніх справ (МВС) Райху – основного спонсора роботи КОНР – намагався мінімізувати вплив економічних інстанцій на дії Власова й фактично звів вплив німецьких фінансових установ при його діяльності до ролі посередницьких структур. Начальник головного фінансового управління КОНР Андреев з цього приводу визнав: “Усі фінансові засоби я отримував з державного банку Німеччини з поточного рахунку Міністерства внутрішніх справ. Усі грошові суми з банку я отримував за чеками, виписаними представниками Міністерства внутрішніх справ Сіверсом та Рюппелем, які контролювали фінансову діяльність КОНР. За такими чеками я отримав приблизно 2 мільйони марок”⁴⁶.

Про свої інтереси при підтримці акції Власова заявив також райхсмаршал Герман Герінг, за сприяння якого на зламі 1944–1945 рр. на базі Східної ескадри військово-повітряних сил (ВПС) Німеччини (Люфтваффе) були створені ВПС ЗС КОНР⁴⁷. 4 лютого 1945 р. у присутності генерал-лейтенанта Люфтваффе Генріха Ашенбреннера і колишнього шефа персонального управління Люфтваффе генерал-полковника Бруно Льорцера Герінг обговорив питання творення ВПС ЗС КОНР. У розмові з Власовим Г. Герінг визнав і засудив “німецькі помилки” у політиці Райху супроти росіян й вказав на необхідність зрівняння “остарбайтерів” з іншими іноземними робітниками, назвавши таке урівноправнення передумовою для “бойового духу” власовських дивізій і важливим обґрунтуванням німецької пропаганди⁴⁸.

Проте представництва неросійських народів бажали уникнути будь-якого підпорядкування Власову, КОНР і переходу своїх національних формувань до складу ЗС КОНР⁴⁹. Оскільки Власов виступав за “єдину і неподільну” Росію, його позиція викликала опір представників інших народів, які не бажали, щоб їхні землі входили до складу майбутньої власовської Росії. Ними були однаковою мірою як національні комітети тюркських народів⁵⁰ та Національний Туркестанський Об’єднаний Комітет (який очолював Велі Каюм-Хан)⁵¹, так і грузинські та азербайджанські⁵², українські

Allgemeine Zeitung. Berlin, den 15.November 1944. S.1; Ein neues Russland. Betreuungskomitee unter General Wlassow. Von Hermann Albrecht. // Das Reich. Berlin, den 19.November 1944. S.2; Sowjetische Dämmerung. Ziele und Möglichkeiten der Wlassow-Armee. Von Robert Kötz. // Das Reich. Berlin, den 17.Dezember 1944. S.3; Vermerk RfdB/v.Jusestjern, 28.11.1944: Die Wlassow-Aktion in d.nichtruss.Presse d.bes.Ostgebieten // IfZ. MA-246; NAUS. T-454. Roll 17. Frames 000641-000643.

⁴⁵ Fröhlich S. General Wlassow. Russen und Deutsche zwischen Hitler und Stalin. Köln, 1987. S.194-197.

⁴⁶ Колесник А. Грехопадение. Генерал Власов и его окружение. С.71.

⁴⁷ Fröhlich S. Wlassows Luftwaffe // IfZ. JTS. ZS/A-3/1. S.27.

⁴⁸ SSHA/Russ.Leitstelle (SS-Oberführer Kröger) (As.) Aktenvermerk. Betr.: Unterredung bei Reichsmarschall Goering. Berlin, den 4.Februar 1945. gez.Kroeger, SS-Oberführer // IfZ. MA-332; NAUS. T-175. Roll 135. Frames 656839-656841.

⁴⁹ Arlt F.R. Nichtdeutsche Verbände im Verband der Deutschen Wehrmacht und des Wehrmachtgefolges. S.17.

⁵⁰ Heyendorff R.v. Wie wirkten sich die Nationalitäten-Komitees aus // IfZ. JTS. ZS 407/I. S.52–62.

⁵¹ Arlt F.R. Zu Chajum Khan // IfZ. JTS. ZS 399/II. S. 31-32; BA. NS 19/3573.

та білоруські політики⁵³, які злагоджено виступили проти претензій Власова на входження їх національних представництв до складу КОНР.

ЗС КОНР були задумані як багатонаціональна армія під егідою СС. Спочатку мали бути створені дві дивізії⁵⁴. Після того, як власовці отримали дозвіл вербування людей у таборах військовополонених та серед східних робітників на промислових підприємствах, наплив добровольців перевершив сподівання пропагандистів. Тільки в Норвегії у 1944 р. до російської армії Власова зголосилося майже 20 000 осіб, але їх перевезення через транспортні проблеми виявилось неможливим⁵⁵. Проте при спробі вербування добровольців серед східних робітників власовські пропагандисти зіштовхнулися з певною інертністю (зумовленою поразками Вермахту й страхом помсти СРСР за бойові дії на боці Вермахту у випадку поразки Третього Райху), так і небажанням сприяти їм з боку німецьких працедавців й власників підприємств, на яких працювали ці люди.

Через труднощі при вербуванні добровольців не вдалося отримати нових частин, і дві дивізії ЗС КОНР були створені на основі існуючих формувань. Наприкінці 1944 р. східні батальйони № 308, 553, 601, 605, 618, 621, 628, 630, 654, 663, 665, 666, 675 та 682, артдивізіони № 582 та 752 переведено до Мюнзінгена, де вони склали основу 600-ї піхотної дивізії Вермахту (1-ї дивізії ЗС КОНР) під командуванням колишнього командира 59-ї стрілецької бригади Ча полковника Сергія Буняченка, якому згодом присвоєно генеральське звання. Основу її 2-го полку становило 50 % вояцького складу 29-ї російської дивізії військ СС Броніслава Камінського; оскільки Б. Камінський був політичним суперником Власова, його бригаду розформовано і 4000 її вояків переведено до ЗС КОНР тільки після смерті самого Камінського⁵⁶. 650-та піхотна дивізія Вермахту (2-га дивізія ЗС КОНР) почала формуватися 17 січня 1945 р. під командуванням колишнього командира 359-ї стрілецької дивізії Ча полковника Григорія Зверева. Її основу становили шість східних батальйонів (№ 600, 427 642, 667, 851 та 621) і резервний батальйон⁵⁷. 12 лютого 1945 р. під командуванням ко-

лишнього командира 320-ї стрілецької дивізії Ча Михайла Шаповалова почала формуватися третя дивізія ЗС КОНР як 700-та піхотна дивізія (російська) Збройних сил Німеччини, але вона так і не була створена як повноцінне з'єднання типу дивізії. Усім командирам трьох згаданих з'єднань Власов, за схвалення ССГА, присвоїв звання генерал-майорів. Дві російські дивізії формувались у Мюнзінгені (Münzingen) й Гойберзі (Heuberg) у Південній Німеччині. Перші місяці свого існування вони підпорядковувались німецькому командуванню, а Власов фактично отримав функції

⁵² Bevollm. Vertreter d. Kaukas. Verbindungsstäbe an SSHA v. 5.10.1944: Bedingungen für e. Zusammenarbeit mit Wlassow (Verzicht Wlassows auf grossrussischen Imperialismus) // IfZ. MA-366; NAUS. T-175. ROLL 166. Frames 699553-699554.

⁵³ Arlt F.R. Zur Entwicklung des Ukrainischen Nationalkomitees // IfZ. JTS. ZS 399/II. S.36; Arlt F.R. Zum Weissruthenischen Komitee // IfZ. JTS. ZS 399/II. S.42-43.

⁵⁴ KTB GenStdH/Organisationsabteilung. Anlagen zum KTB: Übergabe der russischen Infanterie-Divisionen 600 und 650 an General Wlassow, mit Ansprache des Generals der Freiwilligen-Verbände im Oberkommando des Heeres, General Köstring. Februar 1945 // BA-MA. RH 2 (OKH/Generalstab des Heeres)/849b; Ostvölker in der Wehrmacht (Wlassow-Armee), Dezember 1944. März 1945 // BA-MA. RL 19 (Territoriale Kommandobehörden)/34, 481; Keiling S. Die Aufstellung der 600. und 650. Inf.Div. (russ.) // IfZ. JTS. ZS 409. S. 20-43.

⁵⁵ Köstring E. Erfahrungen mit den Freiwilligen aus dem russischen Raum im Kampf gegen den Bolschewismus 1941/45. S.36.

⁵⁶ Schröder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942-1945. "Russland kann nur von Russen besiegt werden": Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die "Russische Befreiungsarmee". S.207f.

⁵⁷ Чувє С. Проклятые солдаты. Москва, 2004. С.76, 77, 138; Aufstellung der 650. Infanterie-Division (russisch), Januar 1945 // BA-MA. RH 15 (Oberkommando des Heeres/Allgemeines Heeresamt (OKH/AHA))/120.

увалися німецькому командуванню, а Власов фактично отримав функції інспектора російських військових формувань на кшталт тих, які мав Рудольф Бангерскіс щодо латвійських збройних формацій військ СС. У грудні 1944 р. Кестрінг звернувся до Гімлера з питанням щодо створюваних російських з'єднань і їх підпорядкування Власову. На свій запит Кестрінг отримав відповідь, що усі східні добровольці у сухопутних військах Німеччини формально підпорядковані Власову, але насправді більшою мірою вони й надалі залишаються при своїх німецьких з'єднаннях. Гімлер вирішив, що спочатку повинна бути сформована й озброєна тільки одна дивізія, й тільки після її випробування на фронті – подальші. Проте справа затягувалася, оскільки формування, вишкіл та випробування мусили тривати місяцями. Кестрінг зробив висновок: “Весь захід не мав жодної користі”⁵⁸.

Прикметно, що навіть у січні 1945 р. у документах вищих установ Райху йшлося про російські дивізії та інші сформовані з росіян формації Вермахту, й ніде не було мови про ЗС КОНР. 28 січня 1945 р. Гітлер призначив Власова головнокомандувачем російських збройних сил з повноваженнями командувача німецької армії і надав йому право призначення офіцерів із рангами до підполковників включно⁵⁹. Того самого дня Бергер у порозумінні з Е. Кальтенбруннером переслав для ознайомлення Гімлеру текст “визнання генерала Власова”: “Фюрер з цієї хвилини призначає Вас комадувачем 600-ї та 700-ї російських дивізій. Одночасно буде видано наказ підпорядкувати Вам усі новостворені й реорганізовані унаслідок перегрупування російські з'єднання. Вам буде надано дисциплінарні повноваження головнокомандувача й водночас право призначення офіцерів до підполковника. Підвищення до полковників та генералів відбуватиметься у порозумінні з шефом Головного управління СС за положеннями, які діють для Великонімецького Райху”⁶⁰. 30 січня у листі обергрупенфюрером СС Карлові Вольфу Гімлер зазначив: “Рух Власова має велике значення для нас у Німеччині”⁶¹. 16 квітня 1945 р. було затверджено текст присяги ЗС КОНР⁶². Якийсь час після цього бійці ЗС КОНР прийняли присягу вірності Власову як своєму верховному командувачеві і абсолютної вірності Гітлеру як командувачеві союзних німецьких військ⁶³.

Проте військові успіхи ЗС КОНР не мали й не могли мати за тогочасного співвідношення сил воюючих країн жодного впливу на хід воєнних дій. На початку квітня 1945 р., через день після прибуття останньої батареї для посилення артвогню, переважно гетерогенно російська 600-та дивізія під командуванням С. Буняченка й без німецького командного персоналу була скерована на південь від Франкфурта над Майном. У листі Власову з приводу військових успіхів російських частин Гімлер писав: “Ваша штабна охорона під командуванням полковника Сахарова у своєму

⁵⁸ Köstring E. Erfahrungen mit den Freiwilligen aus dem russischen Raum im Kampf gegen den Bolschewismus 1941/45. S.40.

⁵⁹ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). Bd.IV: Januar 1944-22.Mai 1945. Eingeleitet und erläutert von Percy Ernst Schramm. Zweiter Halbband. Frankfurt am Main: Bernhard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1961. S.1052, 1431.

⁶⁰ 28.1. Dringend Geheim! [An den] Rf-SS und Reichsminister des Innern Feld-Kdo-Stelle. Betr.: Gen. Wlassow. SS-Hauptamt. gez.Berger 168. Nr. 101//45 // BA. NS 19 (Persönlicher Stab Reichsführer SS)/732. S.6.

⁶¹ 30.1.1945. An SS-Obergruppenführer Wolff, Höchster SS- und Polizeiführer in Italien. Gez. H.Himmler 30.1.1945. Bra/H. // BA. NS 19/732. S. 8.

⁶² Eidesformel für die Angehörigen der dem Oberbefehlshaber der Streitkräfte des Komitees zur Befreiung der Völker Russland unterstehenden Verbände (Wlassow-Verbände), 16.04.1945 // BA-MA. RH 2/921b.

⁶³ Schröder M. Deutschbaltische SS-Führer und Andrej Vlasov 1942–1945. “Russland kann nur von Russen besiegt werden”: Erhard Kroeger, Friedrich Buchardt und die “Russische Befreiungsarmee”. S.207f.

першому виступі боролася цілком видатно [ganz hervorragend]... За ці браві та хоробрі війська я можу Вас тільки привітати”⁶⁴. Хоча зі слів генерала Е. Кестрінга російська “дивізія боролася добре”, він розцінив її залучення до фронтових дій доволі скептично: “Безглуздість цього залучення до бойових дій за тогочасного становища є очевидною”. Друга дивізія, для якої забракло достатньої кількості старшин і підстаршин, а також озброєння та спорядження, налічувала від 15000 до 20000 вояків, але так і не була залучена до фронтових дій. Оцінюючи колишнього радянського генерала, Кестрінг стверджував: “Зрозуміло, Власов не був покірним сателітом. Інтересам своєї Батьківщини він надавав пріоритет порівняно з нашими”. Водночас генерал Добровольчих з’єднань визнав безнадійність розрахунків Власова на зростання кількості перебіжчиків із ЧА: “Очікування впливу на Червону армію й приходу з іншого боку перебіжчиків до армії Власова було безглуздом. Переможна армія перебіжчиків не має. Фактично вони і не з’явилися”⁶⁵.

Таким чином, реальний вплив Власова та його прибічників на політику Третього Райху при творенні ЗС КОНР був загалом значно меншим, ніж це намагалася показати офіційна пропаганда. Усі кроки й дії Власова і його опікунів з інстанцій СС та інших відомств Третього Райху були запізнілими і внаслідок нереалізованості залишилися в історії тільки як спроба масового залучення росіян до бойових дій Вермахту проти СРСР і зміни східної політики нацистської Німеччини. Керівник КОНР і ЗС КОНР не тільки не зумів об’єднати навколо себе представників тих народів, землі яких були в складі СРСР, а й навіть не спромігся об’єднати усі російські антикомуністичні сили. “Акція Власова” увійшла в історію як останній – як відомо, невдалий – політичний та військовий засіб, до якого вдалося керівництво націонал-соціалістичної Німеччини, щоб уникнути воєнної поразки їх країни. Розбіжності між лінією Гітлера й ініціативами окремих інстанцій були проявом або однією з форм імманентних для гітлерівського режиму міжвідомчих конфліктів, а не фундаментальної опозиції цих установ проти ідеології націонал-соціалізму. Насправді упродовж останнього півроку Другої світової війни в Європі ініціаторами змін східної політики націонал-соціалістичної Німеччини були провідні діячі інстанцій СС – найрадикальніших організацій нацистської системи і своєрідних “виконавчих органів” “винищувальної війни” на Сході, які з допомогою цих змін сподівалися утриматись при владі й зупинити крах Третього Райху.

В останні півроку німецько-радянської війни після тривалої еволюції нацистської східної політики у ній відбувся відчутний злам, у рамках чого Власов від засобу прискорення реалізації колонізаційної політики Гітлера вийшов на рівень воєнного союзника націонал-соціалістичної Німеччини. Акція колишнього радянського генерала набула не тільки пропагандистського, а й політичного, військового та економічного значення для різних тогочасних відомств Третього Райху. Проте і після цього ідея

відновлення повної державної незалежності Росії в кордонах СРСР не збігалася з воєнною метою фюрера. Керівна верхівка нацистської держави відводила колишньому радянському генералові роль складової частини механізму ведення війни, практичним проявом чого і було втілення в життя “акції Власова” у формі ЗС КОНР. Власов, зі свого боку, прагнув стати самостійним чинником, хоча, очевидно, усвідомлював, що стати повністю незалежним політиком та військовим йому не вдасться. Колишній

⁶⁴ An General Wlassow. gez.H.Himmler // BA. R 55/1305. S.7.

⁶⁵ Köstring E. Erfahrungen mit den Freiwilligen aus dem russischen Raum im Kampf gegen den Bolschewismus 1941/45. S. 41, 40.

радянський генерал сподівався, що він зможе вирватися з-під впливу Третього Райху після створення ЗС КОНР й подальших поразок Вермахту. Проте воєнно-політичний крах нацизму за умов відсутності належної підтримки ініціатив власовців у Росії та з боку західних альянтів ознаменував кінець “акції Власова” й став одним із логічних наслідків спроби штучного інспірування творення російського антибільшовицького руху різними владними відомствами Третього Райху.

**“VLASOV’S ACTION” IN THIRD REICH’S POLICY
DURING THE FINAL PERIOD OF GERMAN-SOVIET WAR**

Andrii BOLIANOV’S KYI

*L’viv Ivan Franko National University
1, Universytets’ka str., Lviv, 79000
the Chair of New and Contemporary History*

The major task of this article is to show the role of so-called Vlasov’s action as a measure of Third Reich’s policy against the USSR. The article examines views of different authorities of the Nazi Germany on the functional purposes of Armed Forces of Committee for the Liberation of the Peoples of Russia. The article analyzes plans to use “the Russian card” as Third Reich’s last attempt to take revanche in political war against the Soviet Union.

Key words: the Third Reich, German-Soviet War, Committee for the Liberation of the Peoples of Russia, “Vlasov’s action”.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2005
Прийнята до друку 17.06.2005